

Summary

Halyna Stukan, Halyna Tsyts
**The Issue of State Language and Speech Culture
in the Hryhorii Kostiuk's Oeuvre**

It has been studied by the specific examples how Hryhorii Kostiuk, the eminent scholar, academician, took care of the Ukrainian language to become the true means of communications in all spheres of society life, how he made efforts in its gaining the state language status in the given paper. His tremendous responsibility and perfectionism to his own and someone else's language expression, his self-sacrificing work in favour of vernacular culture have been demonstrated. It has been proved that by his uncompromising creative work of a literary critic, an organizer of the literary life of Ukrainians in exile, by his public and cultural activities he fought for establishment of the independent Ukrainian state idea.

Key words: *Hryhorii Kostiuk, scholar, state language, sense of national identity, national culture, speech culture.*

Дата надходження статті: «18» вересня 2017 р.

Дата прийняття до друку: «03» жовтня 2017 р.

УДК 811.111'373.22:070(477) «20»(045)

ОЛЕСЯ ФЕДОРОВА,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м.Хмельницький)*

**Експліцитне гендерне маркування назв осіб в англомовній
публіцистичній пресі України**

У статті висвітлено лексикографічний і дискурсивний аспекти експліцитного гендерного маркування назв осіб англійської мови.

Сукупність експліцитних гендерних маркерів та маркованих ними назв осіб розглянуто як сегмент функціонально-семантичного поля статті. Лексикографічний аналіз довів наявність асиметрії гендерного маркування та виявив у семантиці гендерних маркерів реляційні, статусні й вікові конотації.

Дискурсивним контекстом дослідження експліцитного гендерного маркування є англомовна публіцистична преса України. Відмінності гендерного маркування зумовлено активнішою позицією жінок в експлікації як свого, так і протилежного гендера та обережнішою позицією чоловіків у репрезентації фемінінності. Узагальнені дані дають підстави стверджувати, що англомовна публіцистична преса

України формує типові гендерні стереотипи й образи дорослого, сильного фізично та успішного соціально чоловіка, молоді чи зрілого віку жінки, привабливої зовнішньо, яка перебуває в родинних, шлюбних чи інтимних стосунках із чоловіком, а також образ чоловіка як представника більшості професій, соціальних груп.

Ключові слова: *гендер, маскуліність, фемініність, гендерний маркер, гендерний стереотип, англомовна публіцистична преса України.*

Постановка проблеми в загальному вигляді.... Вивчення неоднозначного зв'язку між мовною граматичною категорією роду, природною категорією статі та соціокультурною категорією гендера є предметом наукового інтересу широкого загалу спеціалістів уже досить тривалий час. Отримавши значний поштовх для розвитку з початком суспільних рухів за права жінок у Європі та США, зазначена проблема особливо загострилася в середині ХХ століття. Гендерна лінгвістика та лінгвістична гендерологія тривалий час розвивалися в контексті боротьби проти мовного сексизму і за політичну коректність. Сьогодні загострилась увага до таких аспектів цієї проблеми, як зв'язок гендера з когнітивною діяльністю мовця, виявлення механізмів конструювання гендера в дискурсі, встановлення варіативності концептів маскуліності та фемініності в межах різномовних дискурсів [4, с.4–5].

Аналіз досліджень і публікацій.... Вагомий внесок у розвиток гендерології здійснено О. Л. Бессоною, О. І. Горошко, А. В. Кириліною, А. П. Мартинюк, Л. О. Ставицькою, О. О. Тараненко, Д. Камерон, Р. Лакофф, С. МакКоннелл-Гінет, К. Міллер, К. Свіфт, Д. Таннен та ін. Останнім часом гендерні дослідження здійснюються в тісному зв'язку з дискурсознавством та когнівістикою. Такий міждисциплінарний підхід дає змогу виявити нові особливості зв'язку екстралінгвальної категорії гендеру з категоріями мови, дискурсу та ментального світу людини (Ю. В. Абрамова, О. С. Бондаренко, О. Л. Дудоладова, А. П. Мартинюк, Дж. Коутс) [1; 4].

Попри значний доробок попередніх дослідників на базі англомовного дискурсу, його американського і британського варіантів, у мовознавстві відсутні праці, які б розкривали особливості репрезентації гендера в контексті англомовного дискурсу, здійснюваного українцями та на території України.

Формулювання цілей статті... Метою статті є опис варіативності експлікації гендера особи-референта в контексті англомовної публіцистичної преси України.

Виклад основного матеріалу... Проблема експліцитного

гендерного маркування назв осіб англійської мови вимагає здійснення ґрунтовного теоретичного аналізу категорії репрезентації статі та гендера. Через відсутність в англійській мові категорії роду у статті використовується модель функціонально-семантичного поля (ФСП) при описі засобів репрезентації статі та гендера. ФСП статі розглядається як змістово-формальна єдність, що охоплює різнорівневі засоби мови, які репрезентують концептуальну категорію «стать» та «гендер». Оскільки в основі ФСП гендера англійської мови не лежить граматична категорія роду, то роль ядра поля виконують лексеми *WOMAN* та *MAN*, що найбільш узагальнено та абстраговано виражають ознаки гендера.

До центру ФСП статі та гендера тяжіють гендерні маркери. Гендерний маркер визначається як компонент семантичної, морфологічної, лексичної структури мовної одиниці, що репрезентує гендер її референта [4, с. 4-7].

Кожна група фемінізмів та маскулізмів, утворених окремим гендерним маркером, окрім власних семантичних значень лексем, виявляє конотації, надані цим гендерним маркером [2; 5]. В англійській мові існує ряд опозицій, які утворюють експліцитні гендерні маркери за ознаками віку, статусу та стосунків референтів з іншими особами. Наявність опозиційних відношень забезпечує не лише потребу в експлікації гендерної належності, а й імплікації низки вікових, статусних, реляційних характеристик.

Використання маркерів при утворенні маскулізмів та фемінізмів суттєво відрізняється в багатьох лексико-семантичних групах. Лакуни та розгалужені синонімічні ряди виявляють гендерну стереотипність. Показовими є групи назв осіб, що займаються кримінальною діяльністю (*bad man, gunman, rodman, peteman*), проституцією (*kept woman, bad girl*), важкою фізичною працею (*bulldozerman, hawk-boy*), задіяні у сфері обслуговування (*cleaning lady, house-maid*), де розподіл маскулізмів та фемінізмів украй асиметричний.

Одним з основних факторів, що формують статус особи, є посада, професія, вид діяльності. Назви осіб за професією становлять більшість серед експліцитно маркованих за гендером. Не виявлено експліцитно маркованих назв жінок за професією, що корелюють з маскулізмами у тематичних групах «Будівництво», «Промисловість», «Морська служба», «Комунальне господарство», «Фінансування, податкова справа». На протигагу цьому, типово жіночими вважаються професії у сфері обслуговування офісів, прибирання, домашнього господарства, догляду за дітьми. Домінують маскулізми в назвах професій у сфері

державного управління, політичної діяльності, сільського господарства, військової служби. Окрім назв осіб за професією, асиметрія спостерігається в термінах загального характеру[4, с. 7-9].

Паралелізм за гендерною ознакою спостерігається насамперед у назвах осіб за професіями, пов'язаними з розумовою діяльністю, творчістю, мистецтвом, легкою фізичною працею, а також у лексем, що є загальноживаними, перманентно використовуються в публіцистиці, теле- та радіопросторі, політичному дискурсі (*draftsman-draftswoman, music-master – music-mistress, assembly-man – assembly-woman, Congressman – Congresswoman*).

Превалювання експліцитно маркованих назв чоловіків у переважній більшості досліджених лексико-семантичних груп засвідчує наявність стереотипності в уявленнях про розподіл соціальних ролей. Стереотипність певною мірою базується на об'єктивному стані речей у суспільстві, а певною мірою історично зумовлена розвитком мови.

Ефективне опрацювання явищ відображення в мові соціокультурного феномену гендера неможливе поза контекстом конкретного, сформованого під впливом тих самих соціокультурних факторів дискурсу [3; 6]. Контекстом дослідження було обрано англomовну публіцистичну пресу України. Вибір мотивовано тим, що ця преса одночасно є формою репрезентації англomовного дискурсу, відомого сфокусованістю на гендерній проблематиці, та українського публіцистичного дискурсу, який характеризується соціально-політичною тематикою, злободенністю. Крім того, англomовна публіцистична преса України – це малодосліджений сегмент української преси, вивчення якого у гендерному аспекті є актуальним і перспективним з огляду на проєвропейський вектор розвитку України, глобалізаційні та інтеграційні процеси[4, с. 7-10].

Розглядаючи гендер як один із факторів активного впливу на формування дискурсу, вважаємо необхідним визначення гендерної варіативності маркування назв осіб за гендером, адже жінки та чоловіки по-різному оцінюють та позиціонують себе та один одного в мовленні. Узагальнення кількісних даних дослідження дало підстави для таких висновків:

- чоловіки схильні уникати в мовленні гендерно маркованих назв осіб (*policeman - policewoman*) або таких, що не є експліцитно маркованими, але мають відповідні аналоги в мові (*businessperson, Congressperson*);
- жінки частіше, ніж чоловіки, вживають у мовленні як гендерно марковані назви осіб (*actress, authoress, business lady*), так і дегендеризовані відповідники останніх (*spokesperson, military officer*),

що теж є значимим.

Виявлено також низку **спільних** для чоловіків та жінок тенденцій:

- кількість зафіксованих назв осіб не перевищує 15 % від виявлених у лексикографічному описі і засвідчує, що для репрезентації гендера експліцитні маркери використовуються в обмеженій кількості авторами обох гендерів;

- кількісна перевага у використанні окремих лексем (*businessman, businesswoman, countryman, statesman, serviceman, boyfriend*), свідчить про стереотипність сприйняття гендера, а також про консервативність лексичної системи англійської мови, яка зберігає традиції експлікації гендера засобами окремих найуживаніших одиниць;

- той факт, що більша частина виявлених релевантних зразків є прикладами значимої відсутності експліцитних маркерів (*business manager, council member, police officer, spokesperson*), свідчить про врахування авторами рекомендацій щодо звільнення англійської мови від виявів сексизму;

- перелік гендерно нейтральних відповідників, які використовуються замість експліцитно маркованих (*businessperson, camera operator, chair, chairperson, bartender, police officer, spokesperson, serviceperson, tax inspector та ін.*), указує на те, що процеси дегендеризації характерні більшою мірою для загальноновживаної лексики. Це можна пояснити їхньою високою частотністю в англійській міжнародному, політичному, діловому, мистецькому дискурсі та відповідно використанням згідно з вимогами до політичної коректності;

- незважаючи на те, що в кількісному аспекті зафіксовано більше випадків значимої відсутності, ніж використання експліцитних маркерів у назвах осіб, їхній розподіл щодо кожної окремо взятої лексеми значною мірою варіюється;

- на процес експлікації гендера в контексті англійської публіцистичної преси України впливають не лише гендерні стереотипи, а й рекомендації до дотримання рівності у мовних правах чоловіка та жінки, явища інтерференції (*boyfriend, frontman, ombudsman, businessman*), традиції у вживанні окремих лексем (*poetess, authoress*), їхня семантична багатозначність та сфера використання [4, с. 11–15].

Відмінні риси в експліцитній репрезентації гендера в назвах осіб мовцями чоловіками й жінками виявляються в таких особливостях:

- у фемінінному мовленні зафіксовано більше експліцитно маркованих одиниць, ніж відповідних зразків у мовленні чоловіків,

разом з тим вищою є й кількість зразків їх значимої відсутності. При номінації осіб невизначеного гендеру жінки намагаються уникати експлікації гендера. Це ілюструє більш активну позицію жінок щодо гендерних питань, їхнє свідоме ставлення до вимог із забезпечення антисексистської мови, бажання виявляти свою позицію;

- чоловіки схильні уникати експліцитно гендерно маркованих назв осіб переважно в мовленні про жінок, використовуючи дегендеризовані відповідники чи синонімічні нейтральні лексеми (*airwoman – pilot, athletes – female athletes, chairwoman – chair, school mistress – school principal*). У номінації чоловіків та групи осіб, особи узагальнено чоловіки вживають вищий відсоток гендерних маркерів (*businessmen, councilmen, Englishmen, sportsmen*). Такі факти засвідчують прагнення чоловіків уникнути звинувачень у гендерних стереотипах щодо жінок, оскільки такі звинувачення часто висуваються на адресу саме чоловіків;

- гендер групи осіб, який об'єктивно не визначений у дискурсі, представниками обох гендерів стереотипно співвідноситься з маскулінністю та репрезентується експліцитно маркованими маскулінізмами [4, с. 11–15].

Висновки та перспективи... Існують значні розбіжності між системою експліцитно гендерно маркованих назв осіб в англійській мові та тією її підсистемою, що використовується в англомовній публіцистичній пресі України. Ця підсистема обмежується вимогами публіцистичного стилю, тематикою й соціокультурним фоном англомовної публіцистичної преси України, явищами міжмовної інтерференції та вимогами до політичної коректності. Низький відсоток використання (10–15 % від виявлених у лексикографічному описі) експліцитно гендерно маркованих назв осіб у досліджуваному контексті доводить тенденцію їхнього витіснення з широкого вжитку, разом з тим, деякі лексеми демонструють стабільно високу вживаність.

Тема гендерних особливостей дискурсу та репрезентації гендера в дискурсі надзвичайно широка, має значні перспективи дослідження та розвитку. Зокрема це стосується вивчення імпліцитного маркування гендера, дискурсивної варіативності таких явищ, динаміки розвитку функціонально-семантичного поля гендера, порівняльного аналізу релевантних явищ у різномовних дискурсах тощо.

Список використаних джерел і літератури:

1. Кирилина А. В. Развитие гендерных исследований в лингвистике // Филологические науки. 1998. № 2. С. 29–35.
2. Колесникова М. С. Гендерные ассиметрии и стереотипы в лингвострановедческих словарях // Доклады Первой международной конференции «Гендер: язык, культура, коммуникация» / под ред. И. И.

Халеевой. М. : МГЛУ, 2001. С. 212–220.

3. Мартинюк А. П. Конструювання гендера в англомовному дискурсі. Харків : Константа, 2004. 292 с.

4. Федорова О. В. Експліцитне гендерне маркування назв осіб в англомовній публіцистичній пресі України (лексикографічний та дискурсивний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2012. 20 с.

5. Arber Sara, Ginn Jay. Connecting Gender and Ageing: a Sociological Approach. L.A. : Open University Press, 1995. 212 p.

6. Coates Jennifer. Women, Men, and Language: a Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language. [3-d ed.]. Harlow : Pearson Education, 2004. 245 p.

References:

1. Kirilina A. V. Razvitie genderny'x issledovaniy v lingvistike / Alla Viktorovna Kirilina // Filologicheskie nauki. – 1998. – № 2. – S. 29–35.

2. Kolesnikova M. S. Gendernye assimetrii i stereotipy' v lingvostranovedcheskikh slovariakh / M. S. Kolesnikova // Doklady' Pervoy mezhdunarodnoy konferencii «Gender: yazy'k, kultura, kommunikaciya» / pod red. I.I. Xaleevoy. M. : MGLU, 2001. – S. 212–220.

3. Martyniuk A. P. Konstruiuvannia hendera v anhlomovnomu dyskursi / Alla Petrivna Martyniuk. – Kharkhiv : Konstanta, 2004. – 292 s.

4. Fedorova O.V. Eksplitsytne henderne markuvannia nazv osib v anhlomovnii publitsystychnii presi Ukrainy (leksykohrafichnyi ta dyskursyvnyi aspekty): avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.04 / O. V. Fedorova; Odec. nats. un-t. im. I. I. Mechnykova. – O., 2012. - 20 s.

5. Arber S. Connecting Gender and Ageing: a Sociological Approach / Sara Arber, Jay Ginn. – L.A. : Open University Press, 1995. – 212 p.

6. Coates J. Women, Men, and Language: a Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language / Jennifer Coates. – [3-d ed.]. – Harlow : Pearson Education, 2004. – 245 p.

Summary

Olesia Fedorova

Explicit Gender Marking of Person's Names in the English Publicistic Publishing Media in Ukraine

The paper is a comprehensive study of the language means of person's names explicit gender marking in publicistic press in Ukraine.

The system of explicit gender markers and person's names marked by them are treated as a functional-semantic field of sex in the English language.

Lexicographical analysis reveals semantic connotations of age, social status and inter-gender relations in the meanings of gender markers.

The publicistic press in the English language published in Ukraine has been chosen as a context for discourse analysis.

The distinctive features of explicit gender marking in this context are caused by active gender marking position of women and more passive, cautious position of men (especially in explicit marking of femininity). Generalized data demonstrate that the typical gender stereotypes of an adult, physically fit, socially successful man and the

typical image of a young physically attractive woman, related to men in a family, marriage or sex are formed in the English publicistic press in Ukraine. Man is also seen as a typical representative of the majority of professions and social groups.

Key words: *gender, gender marker, gender stereotype, the English language publicistic press in Ukraine.*

Дата надходження статті: «26» вересня 2017 р.

Дата прийняття до друку: «11» жовтня 2017 р.

УДК 811.161.2'367.622:398.91

ВАЛЕНТИНА ФІЛІНЮК,

кандидат філологічних наук, доцент

(м. Хмельницький)

Лексема сонце в збірці М. Номиса

«Українські приказки, прислів'я і таке інше»

У статті подано погляди українських та закордонних учених на тлумачення понять «валентність», «сполучуваність», «дистрибуція». Узагальнено підходи до використання цих термінів щодо одиниць різних мовних рівнів. Проаналізовано вживання цих понять у зв'язку із такими частинами мови, як дієслово та іменник. Розглянуто, як у вітчизняних мовознавчих працях описують ознаки семантичної та синтаксичної сполучуваності слів. Детально досліджено сполучуваність лексеми сонце в збірці М. Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864). Зосереджено увагу на семантико-граматичних ознаках аналізованого слова в паремійних текстах. З'ясовано, що лексема сонце в українських народних приказках, прислів'ях, загадках вживається для зображення сонця й інших явищ природи, часових проміжків, зіставлення з позитивно й негативно забарвленими поняттями. Установлено, що вшанування українцями сонця, віра в його незнищенність, залежність господарського життя від сонячного тепла й світла спричинили активну семантичну сполучуваність цієї лексеми в досліджуваних текстах.

Ключові слова: *сонце, валентність, сполучуваність, семантика, прислів'я, приказки, загадки.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... До кола сучасних лінгвістичних проблем належить застосування термінів «сполучуваність», «дистрибуція», «валентність» до одиниць української мови. Дослідження потребують тексти, у яких уже функціонують